

BOLEMANT LILLA

Feminizmus és gender harmadszor

Bolemant Lilla–Szapu Marianna (szerk.):
Nőképek kisebbségben III., Pozsony–Nyitra:
Phoenix Library, 2015 – konferenciakötet

A *Nőképek kisebbségben* című konferencia harmadik alkalommal került megrendezésre a Phoenix Polgári Társulás szervezésében, mint ahogy azt az első évben elterveztük, újra új színhelyen, Somorja és Pozsony után Nyitrán. A tanácskozás ezúttal a genderpedagógia és a genderérzékeny nevelés témája köré szerveződött, annál is inkább, mivel a 2014/2015-ös tanévben a Nyitrai Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Karán egyszemeszteres Gender studies képzésen vehettek részt a hallgatók, amelyet társulásunk nyújtott. Ehhez a tantárgyhoz és a tanítás alatt szerzett tapasztalatokhoz kapcsolódott az idei konferenciánk, amelyen a téma neves szakértői vettek részt.

A konferencia előadásából összeállított kötet három kisebb fejezetre osztható. Az első a szorosabban vett genderérzékeny nevelés témáját taglalja, a második társadalmi, szociológiai és politikai összefüggéseinek keresztül dolgozza fel a feminizmus és a gender témáját, a harmadik pedig az irodalom témaköréből merít.

Hogyan tanítsunk és tanuljunk „genderül”? Teszi fel a kérdést kötetünk első szerzője, Thun Éva. Mi kellene ahhoz, hogy iskoláinkban a pedagógusok és a gyerekek tudatosítsák azoknak a sztereotípiáknak a működési mechanizmusait, amelyek meghatározzák társadalmi nemi szerepeinket, és kezelni tudják őket? A társadalomtudományok és a bölcsészettudományok képviselői többféle oldalról járták körül a témát.

Maga a kérdésfeltevő THUN ÉVA (Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet) kifejtette, hogy a feminista episztemológiai alapozás befogadása híján az esélyegyenlőséget szorgalmazó oktatáspolitikai intézkedések nem mutatták fel az elvárt eredményeket. Tanulmányában ennek a választásnak a kritikáját adja, és felvázolja az elméleti pedagógiai diskurzusokba ágyazott genderpedagógia gyakorlásának lehetséges módját. Megállapítja, hogy a feminista pedagógia bevezetése a felsőoktatás-pedagógia egyik forradalminak tekinthető átalakításának számított a 70-es évek egyetemén az Egyesült Államokban, azonban a közoktatásban alkalmazható feminista pedagógia kidolgozása és meghonosítása korántsem hozott hasonló sikereket. A feminista mozgalmak hatására a közoktatásban megjelent az esélyegyenlőség fogalma, a felülről „elrendelt” és jogilag előírt programok megvalósítása azonban soha nem tudta megszüntetni az iskolai rejtett tanterv rétegeiben húzódó különböző bánásmódok, a sztereotípiák továbbélését – állapítja meg a szerző.

KEGYES ERIKA (Miskolci Egyetem) *Genderpedagógia és nyelvhasználat a német és magyar gendertananyagokban* című tanulmányában megkísérli meghatározni a gyakorlati genderpedagógia fogalmát aktuális genderpedagógiai munkák áttekintésével, különös tekintettel a bennük megfigyelhető nyelvhasználati kérdésekre és formákra. Megállapítja: „Az utóbbi években, főként az európai egyetemeken megalapított és sikeresen működő Gender Studies/Gender Studien alap- és mesterszakjain folyó kutatások és a genderképzésekben nyert tapasztalatok alapján angol és német nyelven sok tankönyv, munkafüzet készült, ami a genderpedagógia és a genderérzékeny oktatás alapelveit iránymutatón fogalmazza meg az európai közoktatás, felsőoktatás számára, s fekteti le azokat az alapokat, amelyek mentén az egyes tantervekbe és tanmenetekbe, kurzusanyagokba vagy tanórai tevékenységekbe innovatív módon építhetjük be a társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdéseket.” Ismerteti az európai egyetemeken elérhető kurzusok és tréningek sokféleségét és leszögezi, hogy a gyakorlati genderpedagógia egyik fontos célkitűzése olyan tankönyvek és továbbképzési anyagok összeállítása és kipróbálása, amelyek a genderrel kapcsolatos nyelvhasználatra is érzékenyítenek. Kegyes Erika munkájában áttekinti e tananyagok, tankönyvek és munkafüzetek tartalmi vonatkozásait, és a kritikai diskurzuselemzés módszerével közelíti a tananyagok nyelvhasználatához, s tesz kísérletet a tananyagok nyelvi megformáltsága és a gendernyelvészet céljai közötti párhuzamok meghatározására. Célját úgy határozta meg, hogy észre kell vennünk, mit tanulhatunk a német nyelvű gendertréningek számára írt tananyagok hibáiból, és meg kell fogalmaznunk, milyen keretek között beszélhetünk releváns módon egy magyar nyelvű genderpedagógiai és gendernyelvészeti szempontokat egyaránt ötvöző tananyag tartalmáról és koncepciójáról.

SZAPU MARIANNA (Comenius Egyetem, Pozsony) a nők a tudományban kérdéskört a feminista tudományfilozófia és tudománykritika perspektívájából tárgyalja. *Nők a tudományban – feminista tudományfilozófiai megközelítésben* című tanulmányában megállapítja, hogy az európai esélyegyenlőségi politikák kontextusában az elmúlt negyedszázadban több olyan kezdeményezés látott napvilágot, amely arra irányul, hogy megvizsgálja a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség állását a tudomány és a kutatás szférájában, ill. hogy kiküszöbölje az e téren jelentkező esélyegyenlőtlenségeket. Tanulmánya első részében tehát a „nők a tudományban” kérdéskörét a feminista tudományfilozófia és tudománykritika perspektívájából tárgyalja, vagyis egy olyan perspektívából, amely a gender fogalmát használja analitikus kategóriaként, és a tudomány gender által való befolyásoltságára mutat rá. Ez a befolyásoltság a szerző szerint nemcsak a megismerés és a kutatás meghatározásában, hanem a tudomány világában megjelenő nemek közötti munkamegosztásban, valamint a tudományos pályán tevékenykedő nők önmeghatározásában is megmutatkozik. A tanulmány második részében erre a két kérdésre fókuszál, mégpedig egy empirikus kutatás – az akadémiai szférában tevékenykedő kutatónőkkel készített mélyinterjúk eredményeinek tükrében.

BÁRCZI ZSÓFIA (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra) *Apa olvas, anya főz... Alsó tagozatos tankönyvek nőképe Szlovákiában* című írása arra a kérdésre helyezi a hangsúlyt, hogy a szlovákiai magyar iskolák alsó tagozatán használt olvasókönyvekben milyen nő- és családkép bontakozik ki, illetve a nemi és társadalmi sztereotípiák hogyan jelennek meg. A társadalom értékei az iskolában és az oktatásban nemcsak explicit módon érvényesülnek, hanem az ún. rejtett tanterven keresztül is, amelynek erős identitásfor-

máló szerepe van, s amely képes a társadalmi egyenlőtlenségek újratereztésére is. Ezért fontos, hogy milyen családmódel, milyen férfi- és nőkép jelenik meg a tankönyvekben, s a rejtett tanterv milyen, a társadalomra vonatkozó tudást közvetít. A tanulmány a tartalomelemzés módszerével közelíti meg az olvasókönyvek és az irodalom tankönyvek nőképét.

BOLEMANT LILLA (Szabványosított Oktatásügyi Mérések Nemzeti Intézete, Pozsony) arra tesz kísérletet, hogy a feltárja a tanterv, a tankönyv és a tudásszintmérő tesztek összefüggéseit a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák magyar nyelv és irodalom tantárgyának tükrében. A genderérzékeny oktatás és nevelés legalapvetőbb feltétele, hogy a tudást átadó személy rendelkezzen a megfelelő kompetenciákkal és érzékenységgel. Ahhoz, hogy ezeket minden oktató elsajátítsa, rendszerszerű változásokra van szükség, a gender mainstreaming bevezetésére az oktatásügy minden szintjén. A tantervnek, a tankönyvnek és az oktatás módszereinek és minőségének is ebből az alapelvből kell kiindulnia. Az a tény, hogy a genderérzékenység és a gender szempontok mennyire hiányoznak az oktatásból, pontosan megmutatkozik például a tudásszintmérő tesztek eredményeiben. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a feltárja a tanterv, a tankönyv és a tudásszintmérő tesztek összefüggéseit.

BARÁT ERZSÉBET (Szegei Tudományegyetem) a feminizmust „gender-ideológiaként” lejárató közbeszédéről ír *Gender-ideológia kontra feminista ideológiakritika* címmel, nem annyira a konkrét politikai, közpolitikai események elemzéseként, sokkal inkább „annak újragondolásaként, hogy mit tegyünk a neoliberalizmus általános támadása látán, mikor is egyre-másra fordítják a kritikai gondolkodás fogalmait önmaguk visszájára”. A szerző megállapítja, hogy 2010 tavasza óta a feminista társadalom- és kultúra-kritika legfontosabb fogalmának, a „gender”-nek egyre intenzívebb stigmatizálása folyik Magyarországon és az Európai Unió más országaiban egyaránt. A feminizmust „gender-ideológiaként” lejárató közbeszédéről Barát már 2010-ben ír, annak magyarországi megjelenésekor, amit az óvodapedagógiai elvek gender-sztereotípiákat kiszűrő közpolitikai kísérlete indított útjára. A téma feldolgozásához Judit Butlernek az „univerzális” jelentésének konstituáltságára vonatkozó gondolatmenetét vette alapul és vetette egybe Beverly Skeggs egy leedszi konferencián megfogalmazott kritikájával, mely az „egyenlőség” neoliberális beágyazódottságát feszegette.

ANTONI RITA (Nőkért Egyesület) a Feministák Szegei Egyesületének történetét ismereti értékes forrás- és dokumentumanyagként is jelentős írásában *Progresszív nők kisebbségben? A Feministák Szegei Egyesületének alakulása, kezdeti működése és a feminizmussal kapcsolatos korabeli attitűdök a helyi sajtó tükrében* címmel. A Feministák Egyesületének története az 1897 augusztusában alakult Nőtisztviselők Országos Egyesületének történetével fonódik egybe. A két egyesület 1907-től közösen adta ki *A Nő* és *A Társadalom* című lapot is. „Ha csak az kezdetekről, az alapításról szóló sajtóbeszámolókat olvassuk el, és egybevetjük a pesti egyesület alakulásának korabeli leírásaival, olyan ideális kép rajzolódik ki előttünk, miszerint a feminizmus a 20. század eleji Magyarországon teljes társadalmi elismertségnek örvendett, nem süjtötték előítéletek, és nyoma sem volt a »feminista« szóhoz tapadt mai negatív konnotációnak” – állapítja meg a szerző. Egyúttal felveti a kérdést, hogy valóban ilyen idilli volt-e a helyzet; és hogy a szegei feministák mennyiben tudták meghaladni – ha egyáltalán – a háború által diktált jótékonyági irányt.

HIDAS JUDIT (Budapesti Gazdasági Főiskola) egy távoli ország, Japán nőpolitikáját mutatja be *A womenomics Japánban* címmel. Abe Shinzo kormányfő „womenomics” programját elemzi, amely a gazdasági életben a női szerepvállalás fokozását, intenzifikálását és innovatív erejének érvényesülését tűzi ki az elkövetkezendő évtizedek fő feladatának. Japánban nemcsak a női szerepek megítélése, hanem a tényleges helyzet is számos olyan jellemzővel bír, ami karakteresen eltér a világ más országaiban látottaktól, hallottaktól és tapasztaltaktól – szögezi le a szerző. Figyelembe véve azt, hogy számos mutató tekintetében a japán nők férfitársaikhoz képest hátrányos megkülönböztetés „áldozatai”, a nők tényleges szerepe és feladatköre jócskán eltér attól, mint amit a nyugati kultúrákban normának tekintünk. A tanulmány ezt a programot mutatja be – néhány gyakorlati alkalmazás és buktató ismertetésével illusztrálva.

MOLNÁR CSILLA (Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron) a hímezett falvédőket mint esztétikai értékű vizuális médiumot mutatja be, amelyet „kortárs művészek napjaink populáris kultúrájából vett tartalmakkal látják el, és kritikailag újraértelmezik az idézés révén. A szerző a női önkifejezés és öntudat eszközeként tárja elének ezek értelmezését”. A tanulmány címe: *Női önkifejezés és az újrafogalmazott falvédők*. A falvédők hímezése Magyarországon a 20. század elején a modernizáció által megérintett nők egyszerre sematikus és kreatív kifejezőeszköze volt. Míg az egykori falvédő naivitása, közhelye kelt mosolyt, napjaink falvédője iróniát hordozó mivoltában készlet ugyanerre. Közös bennük, hogy mindkét korban a női önkifejezés és öntudat eszközeként tekinthetünk a feliratos falvédőkre – szögezi le Molnár.

JABLONCZAY TÍMEA (Zsigmond Király Főiskola) *Transznacionális feminista gyakorlatok. Határátlépő diszkurzusok elmélete, geopolitikája, pedagógiája* című dolgozatában a transznacionális feminizmus és komparatiztikai kutatások határterületét, kereszteződési pontjait keresi, vagyis azt, hogyan tud a két terület egymás számára termékeny szempontokat adni, milyen irányok, kutatási kérdések tudják megalapozni a további kapcsolódás lehetőségfeltételét. A transznacionális női írás és feminista kritika alapvető területe, fogalma a lokalitás újraértelmezéséhez rendelődik, amely a nők számára megnyithatja a hatalmi pozíciók átrendeződését is – állapítja meg a szerző „A kutatások nemcsak hatalmi viszonyokban megképződő identitásokra, terekre, szövegekre vonatkozó értelmező eljárásokként jelennek meg, hanem egyben politikai tettek is minősülnek: azt keresik, hogyan lehetne kimozdítani a hatalmi tér meghatározott viszonyait, a nyitott és hibrid zónákban létrejövő kereszteződő identitások és a nők csoportjai közötti hálózatok kialakítása hogyan tud hozzájárulni a szolidaritáshoz, egyenlőbb viszonyok létrejöttéhez.”

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra) a mesei tradícióban kialakult női szerepköröket elemzi és értelmezi néhány kortárs mesén keresztül. *Kortárs mesék nőképei* címmel. A mesei tradícióban kialakult szerepkörök és szüzsé értelmében a nőszereplők – a szerző megállapítása szerint – a gonosz mostoha vagy boszorkány akadályozó szerepkörében, az akaratlanul segítők funkciójában, illetve királykisasszonyi szerepkörben, a harc jutalmaként mutatkoznak. A tündérmesék és a műmesék női szereplőit áttekintve arra a megállapításra jut, hogy a tündérmesei hagyományban a nők elsősorban akkor kapnak aktív, cselekvő szerepet a mesében, ha negatív szerepkört töltenek be, tehát akadályozzák a hős tevékenységét, a műmese szintén a mesei tradícióból merít, azonban szereplőábrázolása fellazítja a népmesei

szerepköröket, átrendezi a szereplők közti viszonyokat, ennek köszönhetően felülírja a patriarchális világrend emlékeit is a szövegben. A gyermekeknek írt műmeséket számos elméletíró angdrogün irodalomnak tartja, azonban egy genderérzékeny értelmezés során megfigyelhető, milyen sokszínű nőképpel rendelkezik a kortárs gyermekirodalom: a passzív, cselekvésre képtelen lány ábrázolásától kezdődően az aktív, domináns nőig sokféle nőkép feltárul a szövegekben. Petres tanulmányában néhány kortárs mesén keresztül mutatja be ezeket a karaktertípusokat.

PUSKÁS ANDREA (Selye János Egyetem, Komárom) Paula Vogel: *Desdemona: Színmű egy zsebkendőről* című dráma-adaptációjában a női identitás kialakulását és formálódását elemzi. *Újragondolt kollektív női identitás Paula Vogel Desdemona: Színmű egy zsebkendőről című drámájában* címmel. A szerző leszögezi: „Számos esetben a feminista Shakespeare-adaptációk nőábrázolása olyan fogalmak feminista újraértelmezésén alapszik, mint például a bűn, szexualitás, halál, házasság, nyelv, hatalom és család. Paula Vogel amerikai drámaíró és egyetemi tanár színdarabja tökéletesen szemlélteti a kollektív női identitás és a Shakespeare-örökség feminista újraértelmezésének módozatait.” A tanulmány bemutatja, hogy a *Desdemona: Színmű egy zsebkendőről* című drámaadaptációban központi szerepet kap a női identitás kialakulása és formálódása. Rámutat: Vogel feminista Shakespeare-adaptációjának egyik alapvető üzenete, hogy határozott megkülönböztetésre van szükség kollektív és egyéni női identitás között.

MÉSZÁROS ANDRÁS (Comenius Egyetem, Pozsony) *Don Juan lánya* című tanulmánya a Don Juan-művek nőszereplőit, ezen belül főként Donna Anna szerepét vizsgálja. Az előadás a témát két szempontból járja körül. Az első: strukturalista indíttatású, amelyen keresztül kimutatható, hogy a Don Juan-művek három állandó kompozíciós eleme – a kiszámíthatatlan hódítás, a meghódított nők csoportja és a halál – között van egy összekötő kapocs. Ez pedig Donna Anna, a komtur lánya. Az előadás első része azt mutatja be, hogyan változik Anna szerepe az ős-Don Juantól a 21. századi Don Juan-feldolgozásokig. A második szempont eszmetörténeti. Itt azt veszi szemügyre a szerző, hogy a szakirodalom által is kimutatott (és történelemfüggő) három Don Juan-típushoz milyen női szereplők társulnak, illetve hogyan rendeződik át a férfi-nő viszony hierarchiája e típusok mentén. A végkövetkeztetés itt az, hogy az eredeti, korlátlanul hódító és nőket leigázó Don Juan a harmadik korszakban elveszíti a mindenható szubjektum státuszát, és ez átkerül a nők oldalára.

A rendezvény a Nyitrai Konstantin filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Karával, a pozsonyi Comenius Egyetem Gendertudományi Központjával és a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának Esélyegyenlőségi Bizottságával közös szervezésben jött létre. A konferenciát és a kötet kiadását a Nyitott Társadalomért Alapítvány támogatta a Demokrácia és emberi jogok nevű program keretében az Egyetemi hallgatók – pedagógusjelöltek genderérzékenyítése elnevezésű projekten belül.

NOSTRA TEMPORA 23

TEREK ÉS TÉR-KÉPZETEK

Szerkesztő: Hardi Tamás

Fórum Kisebbségkutató Intézet,
MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete
Somorja–Győr, 2015